

## A KIRÁLY A BUDAPESTI KÖNYVKIÁLLÍTÁSON.

A budapesti tavaszi országos könyvkiállítás legnevezetesebb eseménye volt: Urunk királyunk Ő Felségének legmagasabb látogatása, melylyel a kiállítást f. é. május 10-én megtisztelte. Ő Felsége délután pont 2 órakor nyitott udvari kocsin, gróf Wolkenstein őrnagy szárnysegéde kíséretében érkezett az Akadémia palotájába, hol az előcsarnokban dr. Hegedűs Kandid Lajos mint Trefort miniszter képviselője, Ráth Gy. könyvkiállítási elnök, Majláth Béla múzeumi könyvtár-őr és Csontos János múzeumi könyvtári segéd-őr, ez utóbbiak mint a könyvkiállítási bizottság tagjai fogadták.

Mindenekelőtt Hegedűs miniszteri tanácsos, Trefort miniszter nevében, ezer bocsánatot kért Ő Felségétől, hogy az fekvő beteg levén, nem jöhetett el személyesen Ő Felsége üdvözlésére. A király élénk érdeklődéssel kérdezte: »rosszabbul van?» mire Hegedűs: »nincs rosszabbul Felség, hanem igen gyöngé» szavakkal felelt. Ezután Ráth György mint az országos könyvkiállítás elnöke röviden üdvözölte Ő Felségét és bemutatatta Majláth Béla múzeumi könyvtár-őrt és Csontos Jánost könyvtári segéd-őrt, mint a könyvkiállítási bizottság tagjait, ez utóbbit egyszersmind mint a kéziratok osztályának rendezőjét, ki Ő Felségét ezen osztályban kalauzolni fogja. A szemle Dankó József esztergomi kanonok könyvornamentikai gyűjteményével kezdődött, hol Ráth elnök volt a kalauz.

E gyűjtemény két teremben volt elhelyezve s Ő Felsége látható érdeklődéssel szemlélte a keretekbe foglalt könyvdiszitéseket, melyek külföldi nevezetesebb nyomdák termékeiből, mint műlapok voltak összeállítva.

A kiválóbb szépségű címlapok, továbbá Dürer, Wol-

gemut, Burghmaier, Schäufolein, Holbein és más nevezetesebb művészek műlapjai megnyerték Ő Felsége tetszését, ki e gazdag és válogatott gyűjtemény láttára többször megjegyezte: »érdekes«, »szép«. A könyvekből kivágott diszítéseknek milyenek: a lapszéli és homlokdiszítések, zár vignettek, initialék, nyomdászbélyegek, emblemák és hasonlók, megjegyezte Ő Felsége: »ezek kívánna k metszve.« A gyűjtemény megtekintése után a király annak tulajdonosáról kérdezősködött: »hogymelyik Dankó az?« mire Ráth azon felvilágosítással szolgált, hogy esztergomi kanonok, kinek Esztergomban igen szép gyűjteményei vannak, s hogy a bemutatott is azokból való. Innét Ő Felsége a kéziratok osztályába ment, hol Csontos János vette át a kalauzolókat. Előrebocsátá, hogy a kéziratok osztályában az első csoportban oly kéziratok vannak kiállítva, melyeket a középkorban magyarországi egyének irtak és festettek. Ezek a nyomdászat előtti magyarországi könyveket képviselik, s a hazai és külföldi könyvtárakból vannak összehozva. Az ekkor felderített 100 magyarországi könyvmásoló és könyvfestő közül be van itt mutatva 60 hazánkfiának munkája. A legrégebbi köztük a Pray-codex néven ismert missale 1228 körül, mely a Nemzeti Múzeum tulajdona s arról nevezetes, hogy irodalmunknak a legrégebbi magyar nyelv kincset őntartotta. Ez a csoportban az egyedüli árpádkori kézirat. A legközelebbi utána 1340 és 1348-ból való. Ezután végig menve a csoporton, Csontos minden kéziratnak elmondá rövid történetét, tulajdonosát, másolóját, festőjét s megmutatta a helyet, hova a másolók neveiket szokták bejegyezni. Ő Felsége figyelemmel hallgatta a magyarázatot s egyes kéziratoknál megtette saját észrevételeit. Kellemesen volt meglepetve, midőn az 5-ik számú kézitről megtudta, hogy a müncheni királyi könyvtárból való s kérdezte: hogye könyvtár hány kézirrattal van itt képviselve? Őt Corvin-codexszel és négy hazai vonatkozású középkori kézirrattal Felség, volt a felelet. A Steph Henrik által 1377-ben, Miskolczy László által 1394-ben és Nagyszombat Miklós által 1403-ban másolt és festett misekönyveket, valamint a körmöczi és selmeczi (1426—1432) városi jegyzőkönyveket különös figyelmére méltatta Ő Felsége s kiállításukról megjegyezte: »igen szépek«. A libetbányai Magyar Péter által 1424-ben másolt kéziratnál Csontos kiemelte

hogy másolója a kitünőbb hazai kalligraphokhoz tartozott s hogy a kiállított példányon kívül még két nagyterjedelmű kézirat ismeretes tőle: a British Muzeumban és a berlini könyvtárban, mire Ő Felsége megjegyezte: »n a g y o n é r d e k e s.« Tetszett továbbá a királynak az augsburgi könyvtár P t o l o m a e u s című kézírata, melynek címlapja renaissance izlésben van 1459-ben festve — s egy névtelen magyar ember munkája. A pozsonyi káptalan G r a d u a l é j a 1488-ból s ugyan ennek egy M i s s a l é j a 1489-ből, festett lapszéleik és miniatürejeik miatt szintén megnyerték Ő Felsége tetszését. Midőn azonban az utolsó-előttiről Csontos megjegyezte, hogy a magyarországi szentek miniatürejei egytől-egyik ki vannak metszve belőle, és hogy a 47. sz. k é z í r a t o t ugyanazon Zalka László 1489–90-ben másolta, ki később mint esztergomi érsek a mohácsi csatában elesett, Ő Felsége elkomolyodott s arcza csak a budapesti egyetemi könyvtár egy 1474-ben másolt kéziratánál derült ki, midőn megtudta: hogy ezen kéziratnak másolóját nem ismerjük, de hogy magyar ember készítette, mutatja azon feljegyzés, mely a nyitott lapon vörös betűkkel olvasható, s így szól: »h o g h y h a t n a m«, ez a könyvmásoló feljegyzése ki irásközben megszomjazott. Ő Felsége mosolygó arczczal fordult a magyarázóhoz s kérdezte, hogy hol van ez irva, azután lehajolt az üveg-szekrény fölé és nagy érdeklődéssel olvasta a tréfás megjegyzést. A kalauzoló a Felség élénk figyelme által felbátorítva megjegyezte, hogy a középkorban a könyvmásolók colophonjaiban és feljegyzéseiben egész kis poëzis fejlődött ki, mely a másolók hangulatát és kivánságát igen élénken feltünteti. Így az egyik mikor a könyvet befejezi, megjegyzi: »Q u i t e s c r i b e b a t J o a n n e s n o m e n h a b e b a t«; a másik felkiált: »O s c r i p t o r c e s s a c u m m a n u s e s t t i b i f e s s a«; a harmadik kívánja: »D e t u r p r o p e n n a s c r i p t o r i c o e l e s t i a r e g n a«; a negyediknek ez a kívánsága: »D e t u r p r o p e n n a s c r i p t o r i p u l c h r a p u e l l a«; az ötödik felkiált: »E x p l i c i t h o c t o t u m , i n f u n d e d a m i h i p o t u m«; a hatodik, a ki pénzért dolgozott, munkadíját kéri ezen szavakkal: »F i n i s a d e s t o p e r i s m e r c e d e m p o s c o l a b o r i s«; a hetedik szerzetes levén, kinek minden díj nélkül kellett másolnia, panaszkodik: »E s t m i h i p r e c i u m k r a n e c k

q u i a n i c h i l d a t u r m i h i n i s i h a b d a n c k« és így tovább. Mindegyiknek más, más kívánsága volt. Ő Felségét e kitérés derült hangulatba hozta. Ezután közelről megtekintette a csiksomlyói ferenczrendiek *G r a d u a l é j á t a* XVI. század elejéről, melyben az egyházi, Gergely-féle hangjegyekkel irt, latin énekek közé a következő magyar versek vannak, mint kótás-énekek beékelve: »hopp haya koma«, »nosza emeljed jól«, »nosza lóra legények«, »nosza huszárok«, »értök hozzá atyámfia« és más ezekhez hasonlók.

Következett a magyar nyelvű kéziratok mint nyelvemlékek csoportja 1228 – 1539-ig, összesen 40 kézirat, a magyar nyelvemlékeknek színe java. Legrégibb nyelvemlékünk: a halotti beszéd és könyörgés, mely valószínűleg a XIII. század első negyedében, mindenestre pedig 1228 előtt iratott s a Nemzeti Múzeum tulajdona, mindjárt megragadta Ő Felsége figyelmét, ki látható érdeklődéssel hallgatta azon néhány sort, a mit Csontosai a kéziratból felolvasott s a nyelvemlék kora, nyelvezete és tulajdonosa iránt több kérdést tett. A többi nyelvemlékek közül: *K i n i z s i n é M a g y a r B e n i g n a* asszony 3 imádságos könyve, *R á s k a y L e a* nyulakszigeti apáczának négy kézírata, a *K r i z a - c o d e x* és a *J o r d á n s z k y - c o d e x* kötötték le leginkább a Felség figyelmét. *K i n i z s i n é* asszonynak 1494 előtti imakönyve, mely a legszebb magyar kézirat, a mit ismerünk, különösen tetszett Ő Felségének, nagy érdeklődéssel nézte festett címlapját és kérdezősködött birtokosáról. <sup>1)</sup> A *J o r d á n s z k y - c o d e x*nél Csontosai elmondotta a kézirat viszontagságos történetét s valamint itt, úgy a többi nyelvemlékeknél is kiemelte azon momentumokat, melyek Ő Felségét érdekelhetik. Az utolsó nyelvemlék a csoportban: a *K u l c s á r - c o d e x* volt, melyet *frater P á p a i P á l* 1539-ben másolt.

Irodalomtörténeti fontosságuknál fogva e csoportban ki voltak még állítva: a *B a t t h á n y i - h y m n á r i u m*, *K á j o n i J á n o s C a n c i o n a l é j á n a k* kézírata és *B a l a s s a B á l i n t*, elveszettnek hitt, szerelmes énekei XVII. századi másolat-

<sup>1)</sup> A kézirat tudvalevőleg a gróf Festetich-család keszthelyi könyvtáráé.

ban, melyet a történelmi társulat tagjai néhai báró Radvánszky Antal radványi könyvtárában a besztercebányai vidéki nagygyűlés alkalmával találtak. Ő Felsége ezeket is egyenkint megnézte.

A kéziratok harmadik csoportjában: a hazai történeti és művelődéstörténeti kútfők 1200—1529-ig, 75 kézirat által voltak képviselve. A legrégebb köztük: szent István legendája Hartviktól, mely három XII—XIII. századi példányban volt bemutatva. Ő Felsége e csoportnál is éber figyelemmel kísérte a magyarázatot s a pannonhalmi »Liber Rubert«-t, mely az egyedüli hazai középkori Charthularium, a mit birunk, továbbá a bécsi képek krónika lapjait, melyek egykorú miniatúreben Nagy Lajos király arcképét tartották fenn és a Ranzanus-codexet, melyen Mátyás király Beatrix királynéval van ábrázolva, különös érdeklődéssel szemlélte. A Poggio Bracciolini-féle kéziratnál Csontos kiemelte, hogy ez olasz humanistának Hunyady Jánoshoz intézett levelei azért birnak nagy fontossággal reánk, mert Hunyady János műveltségi állapotáról nagybecsű adatokat szolgáltatnak. Ebben ugyanis Poggio azt írja Hunyadynak: hogy az ő hadjáratainak dicsősége betölti egész Olaszországot, a humanisták el vannak ragadtatva általok s ő szeretne azok történetírója lenni, de még inkább el van ragadtatva a levélíró azon hír által, melyet Vincs Miklós Magyarországból Olaszországba hozott, hogy Hunyady üres óraiban az ő munkáit olvassa és örömet talál benne. — Hogy tehát kedvében járjon a humanista Hunyadynak, megküldte neki Vincs által két legújabb munkáját. Ő Felsége ezeket nagy figyelemmel hallgatta s a végén megjegyezte: »nagyon érdekes.« — Corvin János horoscopjánál mosolygott Ő Felsége, midőn hallotta, hogy a csillagász még a conceptio óráját és percét is meghatározta s a csillagok forgásából megjósolta, hogy Corvin János kétszer fog nőülni, pedig nem úgy történt, hanem neje Frangepán Beatrix ment kétszer férjhez. Ezután végig menve a krakkói és nagyszebeni XIV—XV. sz. anyakönyveken, a hazai krónikákon, szerzeteseink régi rendszabályain és történetén, a régi városi és egyéb számadások közt hosszabb ideig nézte II. Lajos király számadáskönyvét, továbbá a török deftereket, Budai Mihály Agendáját, a bolognai

egyetem XIV. századi törvényeit és a hazai középkori szerzőkből: Kézsmárky János XV. századi Summáját.

Kájoni János Cancionaléjának partitúrája sajátos hangjegyei miatt feltűnt Ő Felségének, s az üvegszekerény fölé hajolva közelebből szemlélte. A középkori hazai könyvbirtokosok közül leginkább Vitéz János fényes kiállítású kéziratai nyerték meg a király tetszését, továbbá egy Garázda-codex és a II. Ulászló czimerével díszített Nagonius-codex.

A legérdekesebb csoport a kéziratok osztályában volt a Corvin-codexek csoportja, melynél Ő Felsége legtovább időzött. Az ekkorig felderített 112 Corvin-codex közül, e csoportban be volt mutatva: 68, annyi tehát, a mennyi a Corvina-könyvtár elpusztulása óta együtt nem volt soha, az ismert Corvin-codexeknek nagyobb része.

A csoport Mátyás király ifjúkori arczképével kezdődött, mely a királyt egy Missaléban, a Canon előtti képen térden állva, királyi palástban ábrázolja, a mint kezeit a sebeitől vérző Üdvözítő felé emeli. Ő Felségét e kép megragadta s látható érdeklődéssel szemlélte Mátyás király ifjúkori vonásait. A kézirat a bécsi jezsuitáké, kik azt 1870 óta birják.

Következtek az egyszerűbb kiállítású Corvin-codexek. Ő Felségének az első három bársonykötésű codex ismerősnek tűnt fel s kérdezte Csontositól, hogy hova való kéziratok ezek? Ezek azon Corvin-codexekből valók, melyeket Felséged kegyeskedett ezelőtt 12 évvel a Nemzeti Múzeumnak ajándékozni. »Emlékszem már«, jegyezte meg a király s tovább folytatta a szemlét a II. Abdul Hamid szultán által a budapesti egyetemi könyvtárnak ajándékozott Corvin-codexeknél, melyeknek kiállítását, lapszéli díszítéseit, initialéit különös figyelmére méltatta. Ezeket követték a legfényesebben kiállított Corvin-codexek. A sort a Gherardo által festettek nyitották meg.

Itt Ő Felsége tetszését nagy mértékben megnyerte a velenzei *Averulinus*, mely valóságos mestermű s Mátyás királynak van ajánlva. Az ajánlásban Bonfin, a munka latin fordítója, nagy elragadtatással ír Mátyás építkezéseiről, leírja Visegrád és Buda várát, melyeknél fonségesebbet alig képzelhetni, magasztalja a király könyvtárát, csillagászati termét s kiemeli, hogy Mátyás bécsi királyi várában függő kerteket csi-

nálatott. Ő Felségét ezek nagyon érdekelték s tetszésének többször adott kifejezést. A müncheni könyvtár: *Beda Venerabilis* című codexénél, mely a most említett Averulinus pendantja, Csontos kiemelte, hogy abban Mátyás hollói a lapszéli diszítésekben át vannak festve színes madarakra s Mátyás címere helyén II. Ulászló király felülfestett címere látható W. R. betűkkel, az eredeti M. R. helyett. Ő Felsége lehajolt az üvegszekrény fölé és közletről győződött meg a fényes kéziratban történt változtatásokról.

Az Attavantes által festett Corvin-codexek, rendkívül fényes és művészi kiállításuk által a Felség figyelmét egészen lekötötték. Hét példány volt ezekből bemutatva. Nem a legfényesebbek, de miniaturekben, lapszéli diszítésekben, initalékban és díszkeretekben igen változatosak és gazdagok. A legfényesebb köztük: a velencei sz. Márk könyvtár *Marcianus Capella* című kézirata, melyben 16 fényes díszkeret, 7 nagy kép és egy címkép van, mely Mercurius lakodalmát Philogiával ábrázolja. Ez az ismert Corvin-codexek közt fényes kiállítására nézve a harmadik s arról nevezetes, hogy Mátyás király címere és emblemái a lapszéli diszítésekben legnagyobb részt ki vannak vakarva és elmázolva. A király e fényes kéziratok által kellemesen meg volt lepetve, tüzetesen megnézett mindent s többször megjegyezte: »rendkívül szépek.«

Azon Corvin codexek közül, melyeket kötésüknél fogva vindicálunk a Corvinának, mivel címlapjaik ki vannak vágva, melyek tehát mint kétségtelen és jellemző Corvin-kötések szerepeltek a Corvin-codexek csoportjában, a múzeumi Augustinus nyerte meg leginkább Ő Felsége tetszését, mely vörös bársonyba van kötve s az aranyozott kapocsdíszekben Mátyás király zománczba foglalt címerét tünteti fel. Itt a magyarázó megjegyezte, hogy ez az ismert Corvin-codexek közt a legfényesebb kötés s Ő Felsége legkegyelmesebb adományából a Nemzeti Múzeum tulajdona. Beatrix királyné imakönyve és utasításai, melyeket számára *Diomedes Caraffa* a nápolyi király udvari embere azon alkalomból irt, mikor Mátyáshoz férjhez ment, szintén érdekelték Ő Felségét. Csontos részletesen elmondta, hogy a szerző milyen tanácsokat ad Beatrixnak; lelkére köti többek közt: hogy kezdjen már most ma-

gyarult tanulni, hogy mikor Magyarországra jön, tudjon az ország nagyjaival és a néppel legalább néhány szót magyarul váltani, majd későbben környezetétől elsajátíthatja a nyelvet teljesen; tanácsolja neki, hogy ha az úton véletlenül Mátyással találkozik, tettebbe magát hogy nem ismeri, ha pedig felismerte, szálljon le a lóról és jobbját nyujtsa neki, legyen irányában előzékeny, de tartzkodó, iparkodjék azonban édesanyjának rokonszenvét és hajlamát minden áron megnyerni stb.

Ő Felségét ezen részletek derült hangulatba hozták, ki ezután még megtekintette a csonka Corvin-codexek préselt bőrkötéseit, a brüsseli Corvin-codex címlelapjának színes másolatát, melyet gróf Batthyányi Lajos özvegye a Nemzeti Múzeum számára készíttetett és a római Corvin codexek fényképeit, melyeket a magyarországi püspöki kar a római zsinat alkalmával a hazai tudományos intézetek számára csináltatott. Ezzel a Corvin-codexek szemléje be volt fejezve. S mi, kik ennek tanui voltunk mondhatjuk, hogy az igen megható és tanulságos volt.

Mióta Mátyás király egyik legnagyobb alkotása, a világ híré Corvina-könyvtár elpusztult, a Corvin-codexek, most voltak először ily nagy számban együtt. Mint a fecske a régi fészekbe, úgy kerültek vissza a szélrózsa minden irányából rövid időre körünkbe, hogy itt hazánkfiainak hirdessék Mátyás király könyvtárának dicsőségét és ismét visszatérjenek oda, hol mint hirmondók fönmaradtak, hogy tanuságot tegyenek a Corvina egykori nagyságáról. Hogy viszontláthattuk, első sorban Ő Felségének köszönjük, ki kezdettől fogva az ügy iránt melegen érdeklődött s azt legmagasabb pártfogására méltatta. Négy száz év múlva ismét hazánk fővárosa látta először a Corvina maradványainak nagyobb részét! Magyar tudósok kutatták fel és hozták össze őket együvé. A hazai közönség nem tudott eléggé betelni látásukkal, s midőn az érdeklődés már tetőpontra hágott s a nemzet színét-javát átjárta, eljött a magyar király is, hogy lássa nemzetének a hazai cultura terén tett haladását, s gyönyörködjék egyik dicső elődének nagy alkotásában. Mi ez érdeklődésben nemzeti culturánk biztosítékát látjuk jövődöbeli missiója iránt, mert mint Mátyás idejében, úgy most is élén áll: a király. Mig azonban Mátyás király tudományos körét idegenek képeztek s műveltségünk a renaissance hatása alatt inkább clas-

sicus mint nemzeti volt, ma a magyar királyt magyar tudósok környezték s hazánk édes nyelvén mutatták be neki művelődés-történetünk közép- és újkori emlékeit.

A Corvin-Codexektől Ő Felsége a vegyes kéziratok csoportjához tért. Menetközben csodálkozását fejezte ki a kalauzolónak, hogy a Corvin-codexeket oly tüzetesen ismerjük s kérdezte, hogy általában hány Corvin codex ismeretes? s kellemesen meg volt lepetve, midőn megtudta, hogy a legújabb bibliographiai kutatások 113 kétségtelen Corvin-codexet derítettek fel, melyek 33 európai könyvtárban vannak elszórva.

A »hazai könyvtárak egyéb kéziratai«-nak csoportja a IX. századtól a XV. század végeig összesen 71 festett kéziratot tüntetett fel. Ezek nincsenek vonatkozással hazánk történetére, de itt vannak az országban s fényes kiállításuknál fogva könyvtáraink díszét képezik. Be voltak tehát mutatva, mint bibliographiai érdekességek, mert adalékot szolgáltatnak a középkori könyvirás és könyvfestés általános történetéhez, s feladatuk volt ennek fejlődését századról-századra feltüntetni. A sorozatot a gyulafejérvári Batthyányi-könyvtár codex aureusa nyitotta meg, mely a IX. századból származik, nagy arany uncialis betűkkel fehér pergamenre van írva s a legrégibb, legfényesebb és legértékesebb középkori kézirat az országban Ő Felsége nagy figyelemmel hallgatta a róla tartott magyarázatot s a szekrény fölé hajolva közelebről is megtekintette. Következtek a X., XI., XII., XIII., XIV. és XV. századbéli latin és görög kéziratok igen szép változatosságban, a könyvirás és könyvfestészet fejlődését igen élénken feltüntetve. Itt Ő Felsége legtöbb figyelmet szentelt az imádságos könyvek gyűjteményének, mely a XIV—XV. századbéli olasz, burgundi és francia iskolákból több kiváló példányt mutatott be.

Különösen kiemelte a gróf Zichy Ödön által a M. Tudom. Akadémiának ajándékozott és gróf Andrassy Manó tulajdonát képező francia izlésű imádságos könyveket, melyek valóban igen szépek és izlésesek. A pálmalevelekre bekarcozott pálibirmai nyelvű szentírás és a budhista rituale szintén érdekelték. A Mir Ali Sir Nevaji csagatáj kéziratnál kérdezősködött, hogy micsoda nyelven van írva és ki a tulajdonosa? keleti, török nyelven Felség s a Nemzeti Múzeum tulajdona, mely azt

Szulejman seiktől a török szofták vezetőjétől kapta, felelte a kalauz. Még a győri óriási Antiphonalét, mely a legnagyobb könyv az országban s kötése a maga nemében unicum, továbbá Bakocs-féle Gradualénak fényes kiállítású czímlapját tekintette meg Ő Felsége s átment az ősnymotatványok osztályába, hol szintén Csontos kalauzolta.

E csoportban összesen 76 ősnymotatvány volt kiállítva. Egytől-egyig hazai könyvtárakból valók. Csontos a könyvnyomdászatról tartott rövid bevezetés után felhívta a Felség figyelmét a kiválóbb ritkaságokra és a festett ősnymotatványokra.

A legrégebb és legnevezetesebb volt köztük: »Durandi Rationale officiorum«, mely Mainzban Fust és Schöffler nyomdájában 1459-ben jelent meg s az esztergomi főegyházi könyvtár tulajdona. Ez, elsőrendű bibliographiai ritkaságok közé tartozik, legrégebb nyomtatott könyv az országban, s az ekkorig ismert keltezett ősnymotatványok sorában a harmadik. Hártyakiadás. Hasonló nevezetességű: a legelső keltezett latin biblia 1462-ből, mely szintén Fust és Schöffler mainzi nyomdájából valós a gyöngyösi ferenczrendieké. Papirkiadás. Ezeket Ő Felsége tüzetesen megnézte. Figyelmére méltatta továbbá a többi hártya és papir incunabulumok közül: a pozsonyi evang. lyceum »Die Anboetor Christi« 1460-ik évi xylographiai ritkaságát, az esztergomi főegyh. könyvtár év nélküli (1460?) német bibliáját, a gyulafejérvári könyvtár: Thomas Aquinas 1467-ki mainzi hártya kiadását, a Nemzeti Múzeum: Boetiusának 1473-iki nürnbergi festett kiadását, Thuróczy János krónikájának augsburgi (1488) diszkiadását, hártyán arany dedicatióval és aranyos díszes festésekkel, a Missale Quinqueecclesienense 1499-ki hártyakiadását, és a Constitutiones incliti Regni Hungariae című, hely és év nélkül (1490 körül) Mátyás király fametszetű arczképével megjelent ritkaságot, továbbá a pécsi püspöki könyvtár, hely és év nélküli, valószínűleg Strassburgban 1466 körül, fényesen festett hártyán megjelent latin bibliáját és a pécsi 1499-ki hártyamissalét. Tovább időzött Ő Felsége Perényi Imre váradi püspök 1488-ki velencei kiadású missaléjánál, melynek renaissance izlésben festett lapszéli díszítéseit érdeklődéssel

szemlélte. Ez volt a legfényesebben festett ősnymotatvány az egész kiállításon, egykori birtokosáról Csontos megjegyezte, hogy a mohácsi csatában elesett. Még az egyetemi könyvtár által kiállított fametszetű *Naptártábla* 1478—1496-ból, nyerte meg Ő Felsége tetszését s a szemle, mely a két osztályban háromnegyed órát vett igénybe, be volt fejezve.

Itt a kalauzolóást Ráth György elnök vette át s Ő Felsége Csontos felé fordulva, legmagasabb megalégedését fejezte ki.

A legközelebbi teremben: a Myskovszky tanár által középkori kéziratokból festett iniálék, lapszéli díszítések és könyvkötési minták gyűjteménye volt kiállítva, melyet Ő Felsége részletesen megtekintett.

Következett a könyvkiállításon tulajdonképeni főtárgya: a magyarországi régi nyomtatványok osztálya, mely négy teremben volt elhelyezve s az 1473—1711-iki időszakból sok becses ritkaságot mutatott be.

A sorozatot a *Chronicon Budense* című latin nyomtatvány nyitotta meg, mely Budán 1473-ben, Mátyás király uralkodása alatt, Hess András nyomdájában látott napvilágot s a legrégebb magyarországi nyomtatvány, a mit ismerünk. Csak kevés példányban maradt fenn, s a kiállításon két példányban volt bemutatva. Egyik a Múzeumé, másik az egyetemi könyvtaré. Itt Ráth megjegyezte, hogy Budának 9 évve, előbb volt nyomdája mint Bécsnek és négygyel előbb mint Londonnak. Az említett krónikán kívül azonban még csak egy latin munkát ismerünk műhelyéből, u. m. »*Basilusnak de legendis poeticis*« című munkáját, mely év nélkül Budán H. A.-nál jelent meg s a legtöbb bibliographus által első budai próba nyomtatványnak tartatik. Csak két példány ismeretes belőle; az egyik a salzburgi császári könyvtárból a kiállításon volt mutatva. E két nyomtatvánnyal a budai nyomda elenyészik. A legközelebbi magyarországi nyomtatvány, a mit ekkorig ismerünk s a kiállításon igen szép példányban volt látható: *Compendium Grammaticae Latinae* 1534-ből való s Honter brassói nyomdájának terméke. E nyomda termékei majdnem teljesen voltak a kiállításon képviselve. Csinosság, izlés, hibátlanág, díszes címlap és zár vignette jellemzik mindegyiket. Ő Felsége nagy figyelemmel és tetszéssel szemlélte őket s rólok

valamint a többi hazai XVI. századi nyomtatványokról megjegyezte, hogy sokkal szebbek és izlésesebbek mint a mostani nyomtatványok. Sylvester (Erdősi) János: *Latin-magyar Grammaticáját*, mely Ujszigeten a Nádasdi Tamás által állított nyomdában 1539-ben látott napvilágot az első magyar könyv, melyet Magyarországon nyomtak és csak a Nemzeti Múzeum által kiállított unicumban maradt fenn, közelebbről megnézte Ő Felsége. E mellett volt: Erdősi János *Uj Testamentuma magyar nyelven* 1541-ből, szintén ujszigeti nyomtatvány, melyből a kecskeméti ref. collegium igen szép példányt állított ki. Diszes czímlapja különösen tetszett Ő Felségének.

Itt Ráth elnök megemlítette, hogy körülbelül 4000-re tehetjük azon nyomtatványok számát, melyek magyarországi nyomdákban a szathmári békekötésig (1711-ig) láttak napvilágot. Ezekből a kiállításon, helyszűke miatt, minden nyomdából csak a legnevezetesebbek voltak bemutatva. Ő Felségét a magyarországi régi nyomtatványok nagy száma meglepte s megjegyezte: »nem hittem volna, hogy ennyit képesek legyenek összehozni.« Ráth az első szekrény ritkaságai-ból kiemelte még Ő Felsége előtt: Huszár Gál 1574-ki komjáthi-Énekes könyvét, továbbá Verbőczy Tripartitumának 1574-ki nedelistyei horvát kiadását és az 1582-ki szászvárosi oláh bibliát, melyekből az első kettő unicum, a harmadik pedig csak két teljes példányban ismeretes. Ezután áttért a kolozsvári nyomtatványokra, melyek a kiállításon tekintélyes számban voltak képviselve.

Itt Heltai Gáspár nyomdájának termékei nyerték meg Ő Felsége tetszését. Izlés, csinosság, tiszta nyomás, szép betűk és ügyes fametszetek képezik jellem vonásukat. A legrégebbi nyomtatvány: *Catechismus minor* 1550-ből való s csak az erdélyi Múzeum által kiállított példányban maradt fenn. Különösen megnézte Ő Felsége: Tinódi Sebestyén krónikáját 1554-ből, Werbőczy Törvénykönyvét 1571-ből, a *Cancionale*t 1574-ből, Heltai krónikáját 1575-ből és a *Kopaszszágnak Dicséretét* 1589-ből. Ráth felhívta még a Felség figyelmét az »*Igen hasznos és Draganemes Receptum A vagy Orvosság*, mikoron az asz-

szonyi állaton avagy az szolgáló leányon tunya, rest, avagy czáczogó színvaygon» című kolozsvári XVI. századi, a budapesti egyetemi könyvtár által kiállított nyomtatványra, mely mint egy levelű nyomtatvány és mint unicum egyaránt becses.

A debreczeni nyomda szintén nagy contingenszt szolgáltatott. A protestantismus főhelyén s ennek szolgálatában lévén, itt virágzó irodalmat hozott létre. Legrégibb nyomtatványa: Melius Péter Catechismus a 1562-ből való. Nyomtatványainak címlapjain: zászlós bárány és más csinos fametszetek láthatók. Ő Felsége figyelmesen végig szemlélte a kiállított nyomtatványokat s Werbőczy Magyar Decretum át 1565-ből, a Magyar Csisiót 1592-ből és a magyar históriás énekeket közelebbről megtekintette. Ezután szemlét tartott a sárvári, magyaróvári, váradi, gyulafehérvári, abrudbányai, komjáthi, semptei, alsó-lindvai, eperjesi, nedeliczi, nagyszebeni, pápai, bártfai, besztercebányai, nagyszombati, detrekői, galgóczi, szászvárosi, német-ujvári, rárboki, monyorókeréki, vizsolyi, siczi, kereszturi, pozsonyi, kassai, lőcsei, csepregi, trencsini, tejfalusi, somorjai, sárospataki, zsolnai, lorétomi, csiki, keresdi, kézmárki, komáromi és szakolczai nyomdák termékei fölött s egyes kiválóbb nyomdáknál és nyomtatványoknál hosszabb ideig megállapodott.

Ráth előadta ő Felségének, hogy a reformatio bejövetelével az új tant követő birtokosok saját székhelyükön állítottak nyomdát s itt nyomatták az új hitvallás könyveit. Így keletkeztek egészen igénytelen helyeken nyomdák, melyek a magyar irodalom virágzásának nagy lendületet adtak. Olyan helyeken, mint Csepregh vagy Keresztur, naptárakat nyomtak. Voltak vándor-nyomdászok is, kik egyik helyről a másikra jártak s mindenhol tevékenységet fejtettek ki. Így Manlius János a XVI. század utolsó két tizedében és a XVII. század elején öt helyen volt nyomdász. Ennek monyorókeréki nyomdájában 1587-ben jelent meg az első magyarországi német ujság, mely Sasvár szigetvári basának Sárkány Szigete mellett történt vereségét írja le. Ő Felsége ezeket figyelemmel hallgatta s a német ujságot, mely az olmczi könyvtárból volt kiállítva, a szekrény fölé hajolva nézte meg. Ráth elolvastá az ujság címét és colophonját: »Gedruckt zu Eberaw in Vngern durch Hansel

Manuel Anno M.D.LXXXVII« s kiemelte, hogy ez a legrégebb hazánkban nyomtatott német ujság. A király megjegyezte: »n a g y o n é r d e k e s.« A felsorolt nyomdák közül a nagyszombati, bártfai és löcsei nyomdáknál tovább időzött Ő Felsége s a kiállított nyomtatványokat közelebről szemügyre vette. A nagyszombatinál Ráth megjegyezte, hogy ez a legrégebb s legvirágzóbb katolikus nyomda, mely 1578—1711 ig nagy tevékenységet fejtett ki s virágzó irodalmat hozott létre. Legrégibb nyomtatványa: *Telegdi Miklós Postillája* 1578-ból való. Szintén ily virágzó volt a bártfai nyomda, mely 1579 ben Kulcsár György Postillájával kezdte meg működését s a magyar irodalom terjesztésében, az akkori legtekintélyesebb hazai nyomdának méltó versenytársa volt. A löcsei nyomda 1614-ben keletkezett s 1711-ig Khlösz Jakab, Schultz Dániel és Brewer Lőrincz nyomdászok alatt az egész hazában igen jó hírnek örvendett s a hazai irodalomnak jelentékeny szolgálatokat tett. Bemutatott termékei nagy számuk és sokoldalúságuk által tűntek ki s általános figyelem tárgyai voltak. A naptárcsoport, melynek nagy része régi könyvtáblákból volt kiáztatva és az erdélyi országgyűlési törvénycikkek szintén lekötötték a Felség figyelmét. Ez utóbbiakról kérdezte: hogy: m e g v a n n a k e t e l j e s e n? Legnagyobb-részt Felség, felelte Ráth. Ezután megtekintette az ujkori magyarországi nyomdászat csoportját, mely az 1711—1848-ki időszakból a legkiválóbb hazai nyomdák nevezetes termékeit korlátolt számban mutatta be s átment a könyvkedvelők és könyvészeti érdekességek csoportjához.

A szemle Emich Gusztáv gyűjteményével kezdődött, mely 20 szépen festett középkori kéziratot, 23 ritka nyomtatványt és 7 nagybecsű régi s új kötést mutatott be.

E mellett volt Á g o s t o n József gyűjteménye néhány kiválóbb ősnymtatvánnyal, több XVI. sz. ritka kiadással és egy pár régi magyar nyomtatvánnyal. S z a l a y Imre gyűjteménye 9 darabból állott, de csupa válogatott ritkaságokból. Kiemeljük Thuróczy krónikájának augsburgi kiadását 1488-ból, Révay Katalin magyar imakönyvét XVII. sz. kéziratban, gróf Wesselényi Ferencz nádor imakönyvét kéziratban, mely Murányban 1647 ben íratott, és *Der Weisz Kunig* című 1774-ki bécsi nyomtatványt, melynek illusztrációi Hans Burgmaier fametszeteiről készültek.

Következett gróf K e g l e v i c h István kiállítása néhány kiválóbb külföldi nyomtatványból, köztük: Barletius: Scanderbeg . . . . . című munkájának 1577-ki frankfurti kiadása Jost Ammon fametszeteivel, La Fontaine: Les Amours de Psyche et de Cupidon, 1791-ki párizsi amateur kiadás színezett képekkel és egy díszes kiállítású perzsa kézirat. S z e m e r e Attila négy ritkaságot állított ki, köztük egy XIV. századbéli hártya kéziratot miniatürökkel és egy Dionysius De situ orbis című párizsi nyomtatványt 1499-ből Keruer nyomdájából, címlapján Jean Petit könyvtáros monogrammjával. K n a u z Nándor, esztergomi kanonok régi hazai könyvtáblákból kiáztatott 16 magyarországi nyomtatványt a XVI—XVII. századból mutatott be, melyek kettő kivételével mind unicumok. Kiemeljük: P e l e r d i P é t e r: B á t h o r y S i g m o n d n a k n y e r e s é g é r ő l című munkáját, mely Német Ujvárott 1596-ban jelent meg s a legrégibb magyar újságlap, a mit ismerünk. A monyorókeréki 1537-ki német Zeytungnak pendantja. Ezután jött gróf A p p o n y i Sándor gyűjteménye, mely magyarországi vonatkozású, válogatott és kitűnően föntartott ritkaságaival a hazai közönséget egészen elragadta. E gyűjteményt legjobban jellemezzük, ha azt mondjuk, hogy az Magyarországon az, a mi Angliában a Lord Spencer-féle gyűjtemény, bibliographiai ritkaságok tárháza, bizonyos irányban nagy szakértelemmel és áldozattal összegyűjtve. Semmit sem emelünk ki belőle, mert a kiállított 51 könyv közül mindegyiket ki kellene emelnünk. Ennek szomszédságában volt: R á t h György gyűjteménye 64 könyvből, köztük 14 incunabulum, öt régi magyar unicum és nagyszámu hazai vonatkozású XVI—XVII. századbéli ritka nyomtatvány és újságlap. E gyűjtemény az Apponyié mellett méltán foglalhatott helyet. A n a g y a p p o n y i k ö n y v t á r gyűjteménye középkori kéziratainak és incunabulumainak gazdagságával lepte meg a közönséget. Összesen 10 középkori kéziratot és 24 incunabulumot állított ki. A kéziratok közt volt egy Prudentius a X. és Janus Pannonius a XV. századból. Az ősnymtatványok közt volt több hártya kiadás és néhány editio princeps renaissance izlésben festett miniatürökkel. Ezekből a legrégebbről: S. A u g u s t i n u s D e C i v i t a t e D e i, r ó m a i 1467-iki kiadás, gyönyörűen festett nagy képpel. Kiemelendő még: B e r n h a r

*dus de Breydenbach Opusculum peregrinationis in monte Sion* című munka, mely Mainzban 1484-ben jelent meg s a kiválóbb ritkaságok közé tartozik. Érdekesekek különösen fametszetei, melyek Jeruzsálem városát és a szent helyeket ábrázolják. Pauer János székesfejérvári püspök gyűjteményében 15 ritka nyomtatványt mutatott be. — Ezek közt volt 10 ősnymtatvány, Balassa Bálint Istenes Énekinek 1665-ki kassai és Melleghi Franciscus: *Bonum principium etc.* 1680-ki nagy-szombati kiadása. Mind a két nyomtatvány unicum. Legvégül volt herczeg Windischgrätz Lajos, sárospataki könyvtárából a következő két könyv kiállítva: *Dictys Cretensis. Wahrhaftige Histori und Beschreibung von dem Troianischen Kriege etc.* Augspurg 1540 és Grison Fridericus: *A fegyverjáték és lóidomítás kézikönyve* német nyelven. Augsburg 1570. Ezek a könyvkedvelők csoportját berekesztették.

Ő Felsége ezen csoportot is Ráth kalauzolása mellett érdeklődéssel szemlélte s az általunk kiemelt ritkaságokat különös figyelmére méltatta. Az összbenyomás itt is igen kedvező volt s Apponyi, Emich, Ráth és a nagyapponyi könyvtár gyűjteményei Ő Felségének kiválóan tetszettek, ki a szemle végén Ráth elnöknek legmagasabb megalégedését fejezte ki.

Következett a hazai könyvkiadás osztálya, mely a harmadik emeleten egy nagy teremben volt felállítva s 206 XV—XVIII. századi és körülbelül 300 jelenkori hazai kötetből állott.

A könyvkiadási osztály melletti négy teremben ki volt állítva a jelenkori könyvnyomdászat csoportja is, mely igen jó benyomást tett. Itt voltak a hazai összes hírlapok mutatványszámaikkal, továbbá: az Athenaeum, Franklin-társulat, Wilkens nyomda, pesti könyvnyomda részvény-társaság, Weismann testvérek, Hornyánszky Viktor és más könyvnyomdák kiadványaik tekintélyes számával, a marosvásárhelyi és budapesti egyetemi nyomda pedig összes kiadványaikkal képviselve. Hazai kiadóink közül a M. Tudományos Akadémia, Ráth Mór, a Hoffmann és Molnár-féle cég, Aigner Lajos és mások állították ki saját kiadványaikat. Egy termet Lafrancioni

Enea: Magyarország ármentesítéséről és a Dunáról közzétett munkái vettek igénybe. Ő Felsége ezeket is részletesen megnézte.

A könyvkötészi osztályban a kötések sorát Selmeczbánya statutumainak XV. századi díszkötése nyitotta meg. Tábláit vörös bársony borítja, vert és vésett gothicus ezüst sarkai pedig a hazai XV. századi ötvös iparnak remekei. Ez volt a csoportban a legrégebb kötés, melyről kétségtelen, hogy a hazában készült. Következtek a többi ötvös művel díszített könyvkötések, melyekből az esztergomi főegyházi kincstár által kiállított három XVI. századi bársonykötés, aranyozott ezüst sarkokkal és címer díszítésekkel, továbbá a Nemzeti Múzeum régiségügyi osztálya által bemutatott 13 ötvösművű kötés, aranyozott ezüst tábláikon domborművű és niello-díszítményekkel, zománczos virágokkal és drágakövekkel, leginkább tetszetek Ő Felségének.

A maga nemében unicum volt a komáromi görög-keleti egyház község által kiállított XVI. századi aranyozott ezüst kötés domborművekkel díszítve. Fényes kiállítása által kitünt Zalka János püspök Missaléja, mely vörös bársonyba van kötve s aranyozott ezüst sarokdíszítéseiben a négy evangelistát, közepén pedig Naprági György volt győri püspök címerét tünteti fel. E díszítések ez utóbbinak Missaléjáról kerültek a mostani táblákra.

A bronzművel díszített táblák közt legrégebb volt a Nemzeti Múzeum könyvtára által kiállított XIII. századbéli szarvas bőr-kötés kötőszíjjal és rézkapocscsal díszítve.

A külföldi bőrkötések közül a velencei XVI. század kötések kötötték le a Felség figyelmét. Kiállította a Nemz. Múzeum könyvtára.

A hazai bőrkötések gyűjteménye igen gazdag és változatos volt. Ezekből a legrégebb kötetet a pozsonyi káptalan állította ki 1488-ból. A táblát bőrbe vésett virágok és négy egyházi főatyának arc képe. a sarkokat pedig szép művű rézlemezek díszítették. A király figyelemmel nézte az egész csoportot s a gazdag anyag összegyűjtése fölött tetszését nyilvánította. Dicsérte a kolozsvári Guttmann-féle és az ezekhez hasonló debreczeni köteteket s érdeklődéssel nézte báró Bornemisza Annának két imádságos könyvét, melyeken következő felírást volt olvasható: Báró Bornemissza Anna Méltóságos Fejedelem Asszony.«

A jelenkori könyvkötészetet: Börner Frigyes zentai, Czerni Antal és Hant György kolozsvári, id. Dochnál József, Érczhegyi Ferencz, Fritz József, Geller József, Gottermayer és Haller, Hirhäger Károly, Lázár György, Mehner Vilmos, Molnár Mihály, Peinitsch János és Pósnér Károly Lajos budapesti, Milinaries B. eszéki és Végh István békéscsabai könyvkötők kötéseit képviselték. Lázár György XV. századi imitált bőrkötéseit a Nemzeti Múzeum könyvtára, a többieket az illető könyvkötők állították ki. Ő Felsége megnézte valamennyit s örvendetesen tapasztalta a haladást és sokoldalúságot ezen hazai iparágban.

Hirhäger Károly és Posner Károly intézetei arról nevezetesen, hogy kötéseikben a sodronyfűzést alkalmazzák, mely külföldön már régóta divatban van. Többi könyvkötőink czérnával fűznek. Ő Felsége a Posner által kiállított óriási nagyságu üzletkönyveket, továbbá Lázár és Dochnál imitált régi kötéseit és Gottermeier francia izlésű modern kötéseit különös érdeklődéssel szemlélte.

Ez utóbbit Ráth elnök bemutatta Ő Felségének, ki elismeréssel nyilatkozott kötéseiről, kérdezte, hogy budapesti-e? és további haladásra bátorította.

Még a dísz- és minta-kötéseket,<sup>1)</sup> melyek egy egész szekrényt foglaltak el és gróf Apponyi Sándor ritka szép francia és angol kötéseit méltatta Ő Felsége különös figyelmére s legmagasabb megelégedésének kifejezése mellett befejezte szemléljét, mely a nyomtatványok és kötések osztályában félóránál tovább tartott.

A király az egész kiállításon tovább időzött 5 negyed óránál. Az eredmény kellemesen meglepte s Ráth elnöknek többször fejezte ki tetszését és örömét a látottak fölött.

Mikor Ő Felségét a kiállítási bizottság az Akadémia kapujáig lekísérte, a bizottság felé fordulva ezen szavakkal bucsuzott el: »Köszönöm, nagyon szép és érdekes volt a kiállítás, igen meglepett.«

<sup>1)</sup> Ily kötések állították ki: Ipolyi Arnold püspök, Kruesz Krizostom főapát, gróf Károlyi Gyula, az országos iparművészeti múzeum és Polinszky Emil; és pedig: Józsa Sándor, Reichenstein V., Pósnér Károly, Hirhäger Károly és Morzsányi Antal budapesti könyvkötőktől.